

Lucifer a Ahriman v éterném a astrálním těle a v prožívání práva a povinnosti

Rudolf Steiner

Působení Lucifera a Ahrimana v éterném těle

Z včerejšího výkladu jste patrně vyrozuměli, že dokonce i naše tělesná forma je taková, jaká je, v důsledku toho, že představuje výsledek spolupůsobení luciferských a ahrimanských mocností.

Právě pro naši dobu je velmi důležité, abychom toto spolupůsobení luciferských a ahrimanských mocností skutečně poznali, neboť teprve díky tomu může lidstvo zvolna porozumět silám působícím za vnější fantasmagorii světa. Víme, že není třeba, abychom nenáviděli Ahrimana, ani abychom se obávali Lucifera, neboť tyto mocnosti jsou jaksi nepřátelskými mocnostmi ve světě jen tehdy, nepůsobí-li ve svých vlastních oblastech.

O tom jsme mnoho mluvili loni v Mnichově a leccos jsme si naznačili i zde.

Jestliže jsme včera viděli, že lidské fyzické, prostorové tělo vzniká ve své formě protikladným působením luciferských a ahrimanských mocností, pak jsme tím poukázali na to nejzevnější v lidském životě, v čem hrají svou roli Lucifer a Ahriman. Víte, že pokročíme-li od fyzického k éternému tělu, dostáváme se tím o něco více do nitra lidského života. Éterné tělo je v jistém ohledu tvůrcem fyzického těla. Je začleněno do celého éterného světa a jako pohyblivý, sám o sobě stále pohyblivý éterný organismus je základem našeho fyzického organismu. K éternému tělu je ovšem třeba říci, že i v něm - podobně jako jsme to viděli u fyzického těla - působí luciferské a ahrimanské mocnosti, že i jako éterná bytost je člověk postaven - to musíme zdůraznit - do protichůdného působení luciferských a ahrimanských sil.

Abychom poukázali na to, oč tu jde, podíváme se na tři základní činnosti lidské bytosti, nakořik člověk není bytostí fyzickou, na chtění, citění a myšlení. Chtění, citění a myšlení samozřejmě nevidíme, když se budeme dívat na fyzické tělo člověka. Jen pokud se fyzické tělo projevuje v jisté fyziognomii, v gestech a podobně, můžeme skřze fyzické tělo tušit, co je v lidském nitru. Éterné tělo jako sám o sobě pohyblivý organismus je však ustavičným výrazem myšlení, citění a chtění člověka.

Myšlení, citění a chtění

Co se myšlení, citění a chtění týče, má to čistě vnější věda opět poněkud obtížné, a když se podíváme na filosofické světové názory, uvidíme, že tuhle staví některý z filosofů do popředí chtění, támhle zase myšlení. Jsou i takoví, kteří za nejhlavnější sílu pokládají citění. Avšak skutečný pojem o tom, jak myšlení, citění a chtění tvořív v člověku jednotu, si tyto filosofické světové názory vytvořit nedokážou. Tato neschopnost vytvořit si náležitý pojem o vztahu myšlení, citění a chtění v lidském duševním životě je totéž, jako kdyby měl někdo potíže vypořádat se vůbec s pojmem člověka. „Když já nevím,“ říkají filosofové, „je lidská duše spíše volní, spíše citové, nebo spíše myšlenkové povahy? Je spíše to jedno, nebo to druhé?“ To je úplně stejné, jako kdyby někdo chtěl říci: Tak teď už opravdu nevím, co je vlastně člověk. Jeden mi právě řekl, že mi přivede člověka - a on mi přivede takové malé stvoření, pětileté dítě, a řekne: To je člověk. - Pak přijde druhý a také praví, že mi ukáže člověka, a přivede stvoření, které je mnohem větší než to první, tedy bytost ve středních lidských letech. A konečně přijde třetí a taky řekne, že mi ukáže lidskou bytost. A ukáže mi úplně jinou bytost, vrásčitou ve tváři, s šedivými vlasy atd. A teď už opravdu nevím, co je člověk. Tři různé bytosti mi ukázaly! - Jenže všechny tři jsou lidé, že ano. První je ovšem velmi mladý, druhý o něco starší a třetí pak velmi starý. Co do vzhledu jsou navzájem značně odlišní. Jakmile však tento trojí věk shrneme, víme, co je člověk.

Tak je tomu ale také s chtěním, citěním a myšlením. Rozdíl spočívá pouze v tom, že chtění je tatáž duševní činnost jako myšlení, pouze dosud velmi mladá, dětská. A až chtění zestárne, stane se citěním, myšlení je pak úplně staré chtění. Rozdíl mezi chtěním, citěním a myšlením spočívá pouze ve stáří a věc je obtížná jen kvůli tomu, že tyto tři činnosti různého stáří žijí v naší duši společně.

Nicméně jsme si už vyložili - můžete se o tom dočíst v mé knize *Práh duchovního světa** - že jakmile opustíme fyzický svět, platí zákon proměny, nikoli zákon strnulosti. Tam se všechno proměňuje. Staré je náhle mladé, mladé je staré atd. Takže

* Rudolf Steiner: *Práh duchovního světa*, GA 17, Fabula, Hranice 2015. (Pozn. vyd.)

se v nás skutečně mohou najednou objevit tyto tři duševní činnosti: chtění, které se ukáže hned jako mladé chtění, hned jako starší chtění, to znamená cítění, a také jako nejstarší chtění, jako úplně staré chtění, to znamená jako myšlení. Jednotlivá stáří se tu mísí a všechno je pak plynulé. Tak je tomu v éterném těle člověka.

Tato proměna však nemůže nastat jen tak sama od sebe. To, co by bylo jednotnou duševní činností, si v obvyklém životě vůbec neuvědomujeme a ani si to uvědomit nemůžeme. Kdybychom éterné tělo - protože to celé je nutné pozorovat v éterném těle a éterné tělo je něčím pohyblivým, tekutým - symbolicky nakreslili jako plynoucí proud, pak si tento proud jednoduše duševní činnosti v obvyklém životě vůbec neuvědomíme, nýbrž do tohoto proudu, do tohoto ustavičného pohybu éterného těla, plynoucího s časem, se začleňujeme tu luciferská a tu zase ahrimanská činnost.

Lucifer a Ahriman v duševním životě

Luciferská činnost chtění zmlazuje. Naše duševní činnost, prostoupená luciferským vlivem, je chtěním. Jestliže v naší duševní činnosti převládá luciferský vliv, jestliže v naší duši uplatňuje své síly pouze Lucifer, pak je to chtění. Lucifer působí na celkový proud naší duševní činnosti zmlazující- cíím vlivem. Jestliže se v naší duševní činnosti projevuje naopak hlavně ahrimanské působení, pak tím naše duševní činnost tvrdne a stárne, a to je myšlení. V obvyklém životě naprosto není možné myslet, mít myšlenky, aniž by v éterném těle rozvíjel síly Ahriman. V duševním životě, nakolik se tento duševní život projevuje v éterném těle, se bez Ahrimana a Lucifera neobejdeme.

Kdyby se Lucifer zcela stáhl z našeho éterného těla, pak bychom neměli luciferský oheň [nutný] k chtění. Kdyby se Ahriman zcela stáhl z našeho duševního života, nikdy bychom nemohli vyvinout chlad myšlení. Uprostřed obou je oblast, kde spolu bojují. Tady se Lucifer a Ahriman pronikají, tady do sebe jejich činnost navzájem zasahuje. Touto oblastí je oblast cítění. Lidské éterné tělo vskutku vypadá tak, že v něm lze vnímat luciferské světlo a ahrimanskou tvrdost. Podíváme-li se na lidské éterné tělo, není samozřejmě uspořádáno jako zde [na nákresu] symbolicky, nýbrž jedno proniká druhé. Jsou zde vsunutá místa, kde se éterné tělo jeví jako neprůhledné, jako kdyby v sobě mělo, abych tak řekl, kousky ledu. Objevují se v něm obrazce, které můžeme přirovnat k ledovým obrazcům objevujícím se na okenních tabulích. Jsou to ztvrdliny v éterném těle. V takových místech se stává neprůhledným. Jsou to ovšem místa vzniklá myšlenkovým životem. Toto zmrznutí éterného těla na jistých místech pochází od Ahrimana, který sem své síly vysílá prostřednictvím myšlení.

Na jiných místech éterného těla to vypadá tak, jako kdyby v sobě mělo vakuoly, velmi světlá místa, která jsou průhledná, lesklá a třpytivá. Sem vysílá své paprsky, své síly Lucifer; jsou to volná centra v éterném těle. A v tom, co se nachází mezi tím, kde v éterném těle probíhá jakoby ustavičná činnost, to vypadá tak, že zde uvidíme tvrdé místo, kterého se však okamžitě zmocní toto světlé místo a rozpustí ho. Ustavičné tvrdnutí a opětovné rozpouštění. Takový je projev citové činnosti v éterném těle.

Můžeme tedy říci: Vzájemné pronikání luciferských a ahrimanských sil, ať už tyto síly rovnováhu narušují, nebo způsobují, vyvolává nejen formu fyzického těla, ale tyto síly působí také v celém éterném těle. Převládnou-li ahrimanské síly, je to výrazem myšlení, převládnou-li luciferské síly, je to výrazem chtění, a perou-li se navzájem, pak bychom mohli říci, že je to výrazem cítění.

Éterné tělo a vědomí

Takový je tedy způsob, jakým se vzájemně ovlivňují luciferské a ahrimanské síly. V jistém ohledu jsme zcela výsledkem [působení] těchto sil a vlastně se nacházíme v pozici mezi těmito silami v jejich působení. Musíme si ovšem uvědomit, že v tomto působení se ne vždy nacházíme svým plným Já. Naše Já, naše pozemské Já, které jsme získali teprve v průběhu pozemského vývoje, může úplnou činnost a úplné vědomí rozvinout zprvu jen ve fyzickém těle. V éterném těle se bude moci úplně rozvinout teprve během jupiterského období, takže v ničem, co se odehrává v éterném těle, není bezprostředně činné vlastní lidské Já. Kdyby k postupující evoluci světa nepřistoupilo nic z luciferských a ahrimanských sil, pak by člověk byl zcela jinou bytostí; ve svém fyzickém těle by mohl mít vjemy, v podstatě by však nemohl mít myšlenky. Myšlenky má díky tomu, že na jeho éterné tělo může mít vliv Ahriman.

Volní impulzy má díky tomu, že na jeho éterné tělo mohou mít vliv luciferské síly. Tyto síly jsou tudíž nutné. Musíme si tedy uvědomit, že svým pozemským vědomím nemůžeme plně sestoupit do éterného těla. Plné vědomí Já můžeme rozvinout jen ve fyzickém těle. Do éterného těla plně sestoupit nemůžeme. Tímto éterným tělem se proto noříme do světa, v němž nejsme úplní. A s Ahrimanem, který do našeho éterného těla vstupuje tak, že tvoří myšlenky, vstupují do našeho éterného těla nejen naše myšlenky. S Luciferem, který v našem éterném těle tvoří vůli, vstupují do našeho éterného těla nejen naše volní impulzy. A tak je tomu i s city, s oblastí, kde se ti dva perou.

Nakolik v našem éterném těle žije Ahriman, noříme se éterným tělem dolů do sféry přírodních duchů, elementárních [*tj. živlových*] přírodních duchů, duchů země, vody, vzduchu a ohně. Jenže to nevíme, protože svým Já nemůžeme plně sestoupit do éterného těla. Vždycky je tomu ale tak, že v tomto éterném těle žije jako myšlenková síla nejen to, co myslíme my sami, ale vnikají sem i vlivy přírodních duchů. Zvláště když se člověk setká s těmito přírodními duchy, může pokaždé vyprávět, že prožil něco, co v obvyklém vědomí svého Já neprožil; s těmito duchy se setkává tehdy, nastane-li u něj něco abnormálního, je-li éterné tělo jakoby poněkud vytrženo z fyzického těla.

Vytržení - spojení éterného těla s okolním éterným světem

Jak může něco takového nastat? Lidské éterné tělo je spojeno s celým okolním éterným světem, tedy i s celou sférou přírodních duchů kolem nás. Předpokládejme, abychom si uvedli příklad, že nějaký člověk půjde ve dne po ulici. Jdéli po ulici se svým obvyklým vědomím, spočívá jeho éterné tělo náležitě ve fyzickém těle a on svým vědomím Já vnímá to, co vědomím Já vnímat lze.

Předpokládejme však, že půjde po cestě v noci. Když jde člověk po cestě v noci, bývá obvykle tma, což samo o sobě vyvolává u některých lidí stavy děsu a hrůzy. Tím, že se dostane do takového stavu děsu a hrůzy, se působením těchto zvláštních pocitů, které nastanou a v nichž se ho zmocní především Lucifer, éterné tělo uvolní z těla fyzického. Uvolněné éterné tělo, které se vymanilo z fyzického těla, může teď díky tomu vstoupit do kontaktu s okolním éterným světem.

Předpokládejme, že dotyčný by přišel do blízkosti hřbitova, kde na hrobech lidí právě zemřelých jsou dosud jejich éterná těla. Je možné, že v tomto stavu, kdy se jeho éterné tělo uvolnilo, vnímá něco z myšlenek spočívajících dosud v éterných tělech zemřelých. Předpokládejme dále, že před krátkým časem zemřel někdo, kdo po sobě zanechal dluhy a s myšlenkou, že nadělal dluhy, umíral. Tato myšlenka může dosud utkvívát v éterném těle zemřelého. Myšlenky spočívající v éterném těle druhého člověka samozřejmě nevnímáme, není-li naše vlastní éterné tělo uvolněné, avšak ve stavu, který jsem popsal, je vnímat můžeme. Můžeme s éterným tělem druhého vstoupit do kontaktu a myšlenku „nadělal jsem dluhy“ vnímat. A teď, protože se tím v něm posiluje luciferská moc, se v něm probudí pocit: Musím mu ten dluh splatit.

Takovýto pocit tedy ve svém éterném těle prožije něco, co by v normálním životě ve fyzickém těle nikdy neprožil. Něco takového člověk v běžném životě neprožívá každý den, proto to také, když to člověk prožije, vyvolá ve vědomí něco velmi významného. Do vědomí pronikne skutečnost, že člověk ví: Teď jsem prožil něco, co jsem neprožil ve svém těle, co ve svém těle prožít nemůžu. - Člověk cítí, že je někde jinde než ve svém těle, a cítí uje to jako nezvyklou situaci. Je někde jinde než ve svém těle a cítí pak puzení do svého těla se zase vrátit; touží po tom, aby mu někdo pomohl vrátit se do svého těla.

Takovýto pocit, který tu člověk má, pocit touhy vrátit se do svého těla, přivolává všelijaké elementární, přírodní duchy, pro něž je tento lidský pocit něčím na způsob jídla, potravy. Objevují se, protože je přitahuje pocit: Chtěl bych do svého fyzického těla. - Tito duchové pak člověku pomohou najít cestu zpět do jeho fyzického těla. Když člověk obvyklým způsobem spí, najde snadno cestu zpět; když ale prožije něco takového jako to, co jsem popsal, nachází ji stěží. Nevnímá to ovšem tak, jak to vnímá ve fyzickém těle, nýbrž vnímá to imaginativně, v obrazech. Přiblíží se někdo, kdo je vlastně přírodním duchem, objeví se třeba v podobě pastýře, v podobě ovčáka, který mu dá radu: Běž k tomu a tomu zámku, dovezu tě tam na voze - a tak podobně.

K původu pohádek

K těmto představám se může připojit ještě něco jiného. Může se k nim připojit to, že tělo, které člověk opustil a vně kterého měl daný prožitek, mu připadá jako zakletý zámek, z něhož musí někoho vysvobodit, vstoupí-li dovnitř. Tak si člověk imaginuje tuto touhu po fyzickém těle a pomoc přírodních duchů. Pak se opět vrátí do fyzického těla, to znamená, že se probudí.

Takovéto prožitky pak vyprávějí lidé, kteří je reálně prožili, protože mají pocit, že tímto způsobem vstoupili jakoby do kontaktu s myšlenkami zemřelého. Říkají si: Byl to pocit něčeho, co nebylo pouze ve mně, co nebyl pouhý sen odehrávající se ve mně; byl to pocit, který mi zprostředkoval určitý děj venku ve světě. - To se samozřejmě vyjadřuje v obrazech, odpovídá to však určitému ději. Chtěl bych vám přečíst takový obraz, kde jistý člověk vypráví, co zažil, a sice něco podobného tomu, co jsem vám teď vyprávěl já. Ličí to zhruba takto;

„Když mě vojáci propustili, potkal jsem cestou tři muže. Chtěli vykopat mrtvého, protože jim dlužil tři marky. Zmocnil se mě soucit a dluh jsem vyrovnal, aby měl zemřelý klid a nerušili ho v hrobě. Šel jsem dál. Tu se ke mně připojil cizí muž sinálních tváří a zval mě, abych nastoupil do olověného vozidla, a přemlouval mě, abych s ním jel do zámku. V zámku prý přebývá princezna, která prohlásila, že si vezme za muže jen toho, kdo k ní přijede na olověném voze. Pak šel ke kočímu a řekl: „Jed', co to dá, v tu stranu, kde slunce vychází! Tu přišel ovčák a pravil; Jsem hrabě z Ravens- burka! a poručil kočímu, ať jede rychleji. Přijeli jsme k bráně a bylo slyšet nějaký povyk. Brána se otevřela. Princezna se zeptala muže, odkud že je a jak mohl jet s tím starochem, a tu jsem si všiml, že ten, který mne sem přivedl, je duch. Pak jsem vešel do brány. Vstoupil jsem dovnitř a byl jsem majitelem zámku.“ To znamená, že se vrátil zpět do svého těla. Máte tu tedy vyličení prožitku, jaký jsem uvedl.

A co je to, když se to někomu jinému stane a on to pak vypráví dál? Je to pohádka. Pohádky nevznikly nijak jinak než tímto způsobem. Vše ostatní, co se říká o vzniku pohádek, není nic jiného než pustá fantazie. Všechny skutečné pohádky jsou důkazem toho, že existují prožitky mimo lidské fyzické tělo, jestliže se éterné tělo jistým způsobem uvolní a člověk vstoupí do kontaktu s vnějším éterným světem. To je jeden způsob, jak člověk prostřednictvím svého éterného těla vstupuje do kontaktu s vnějším světem.

Polovědomá činnost mluvy

Do kontaktu s vnějším éterným světem však vstupuje ještě jiným způsobem. Vstupuje s ním do kontaktu i tam, kde jde, abych tak řekl, o polovědomou činnost, činnost zpola prostoupenou jeho Já. Tak tomu je v případě řeči. Víte, že na rozdíl od myšlení nemluvíme s plným vědomím. Naprosto není pravdou, že máme řeč ve své moci jako něco, co nám patří. V řeči se využívají éterné mocnosti a její značná část je nevědomá. Já nesahá do řeči až úplně dolů. Když mluvíme, jsme svým éterným tělem v kontaktu s okolním éterným světem. Myslet se učíme jako individuum, avšak mluvit nikoli. Mluvit se učíme díky karmě, která nás staví do určité životní souvislosti. Zatímco v abnormálních stavech, při uvolnění éterného těla, vstupujeme do kontaktu s přírodními duchy, když mluvíme (a nejen tiše myslíme), vstupujeme jednoduše do kontaktu s duchy národů. A duchové národů se vžívají do našich éterných těl, aniž by vstupovali až do našeho vědomí. Co tímto způsobem žije v člověku, patří k plně vědomé činnosti jeho Já v podstatě stejně málo jako to, co nám tu ten člověk vypráví jako pohádku.

Zasahování Lucifera a Ahrimana do astrálního těla

Tím jsme popsali zasahování Lucifera a Ahrimana do lidského éterného těla. Luciferské a ahrimanské síly však zasahují i do astrálního těla. Budeme- Ti studovat lidské astrální tělo, musíme poukázat na to nejmarkantnější, co charakterizuje astrální tělo člověka v té podobě, v jaké existuje na Zemi. Tím nejmarkantnějším je vědomí. Ve fyzickém těle je podstatná forma a síla; v éterném těle pohyb a život; v astrálním těle vědomí. V lidském těle však nemáme jen jeden stav vědomí, nýbrž dva: obvyklý stav bdění a stav spánku. Na tom je ovšem zvláštní, že ani jeden z těchto stavů pro nás vlastně není zcela přirozený. Mohli bychom říci, že ani bdění, ani spánek pro nás nejsou zcela přirozené. Přirozený by byl stav nacházející se mezi oběma uvedenými stavy, stav, v němž ale v podstatě nikdy skutečně vědomě nežijeme.

Kdybychom neustále bděli, sotva bychom se jako lidé mohli v jednotlivých životních etapách řádně vyvíjet. Jen díky tomu, že v nás je stále něco, co je méně bdělé než naše denní bdění, jsme schopni vyvíjet se. Zeptejte se sami sebe, nakolik myslíte na to, abyste se vyvíjeli prostřednictvím věcí, které v obvyklém životě prožíváte a pojmáte do sebe. Spíše tím uspokojujeme svou zvědavost, senzacechtivost. Jak málo úsilí však věnujeme tomu, abychom své zkušenosti z bdělého denního života dali do služeb vývoje. Vyvíjíme se jen díky tomu, že v nás vždy také něco spí, když ve dne bdíme. Nemám tím na mysli [čas], kdy člověk usne, ale i když je ve dne zcela bdělý, tak [v něm] vždycky ještě něco spí. A to, co spí, způsobuje, že nezůstane navždy dítětem, ale vyvíjí se.

Tím, čeho jsme si prostřednictvím astrálního těla vědomí, je obvyklý bdělý stav. Obvyklý bdělý stav je však takový, že jsme při něm příliš bdělí. V obvyklém bdělém stavu se příliš oddáváme vnějšímu světu, zcela se do vnějšího světa rozléváme. Čím to je? Je to tím, že bdělé vědomí žije pod silným vlivem Ahrimana, pod jeho nadvládou. Bdělé vědomí = Ahriman.

Jinak je tomu u vědomí spánku. Ve spánko- věm vědomí jsme zase příliš málo bdělí. Až příliš tu všechno děláme pro svůj vývoj, pro sebe samé. Jsme tu zcela sami v sobě, natolik sami v sobě, že je veškeré vědomí smazáno. Ve spánkovém vědomí má převahu Lucifer. Vědomí spánku = Lucifer.

S ohledem na astrální tělo jsme tedy takoví, že když bdíme, má Ahriman převahu nad Luciferem, a když spíme, má Lucifer převahu nad Ahrimánem. V rovnováze se udržují, jen když sníme; tehdy se perou, tehdy se drží v rovnováze. Představy, které v bdělém denním vědomí vyvolává Ahriman, které nechává Ahriman ztvrdnout, při snění Lucifer svým vlivem rozpouští a nechává opět zmizet. Vše se stává obrazy, když Lucifer nedovolí, aby ustrnuly do podoby pevných představ, takže se zase rozpouštějí a stávají v sobě pohyblivými. Podobně jako u vah nastává rovnováha v jednom bodu nebo v jedné linii tím, že jsou váhy na obou stranách rovnoměrně zatíženy, takže nemáme co dělat s nehybností, nýbrž s rovnováhou, máme i u člověka co dělat s rovnováhou, nikoli s nehybností. A oněmi dvěma silami, které se tu udržují v rovnováze a z nichž má dočasně jedna nebo druhá převahu, jsou Lucifer a Ahriman. V bdělém vědomí klesá Ahrimánova miska vah, ve spánkovém vědomí klesá miska Luciferova. Jen ve stavu mezi těmito dvěma stavy, ve stavu snění, se váhy kolébají nahoru dolů, nejsou tedy nehybné, nýbrž kolébají se nahoru a dolů.

Pojmy povinnosti a práva

Ale i tehdy, vystoupíme-li v lidském životě ještě výše, se nám ukáže, že je v něm účinné prostoupení světa Luciferovým a Ahrimánovým působením. Dva pojmy hrají v životě velkou roli. Prvním z nich je pojem povinnosti; pokud bychom to vzali z náboženského hlediska, mohli bychom také říci pojem přikázání. Říkáme také příkaz povinnosti. Druhým pojmem, na který se podíváme, je pojem práva.

Uvážíte-li, jakou roli hrají v lidském životě pojem povinnosti a pojem práva - práva, které má člověk na to či ono - přijmete záhy na to, že povinnost a právo jsou polární pojmy, polární protiklady a že i sklony lidí jsou v jistém ohledu takové, že se ubírají tu více směrem k povinnosti, tu zase směrem k právu. Žijeme ovšem v epoše, kdy lidé mluví raději o svých právech než o svých povinnostech. Všechny možné obory uplatňují svá práva. Máme proto dělnická práva, ženská práva atd.

Povinnost je pojem protikladný vůči právu. Naši dobu vystřídají časy, v nichž se právě pod vlivem anthroposofického spirituálního světonázoru budou uplatňovat povinnosti. A teprve v budoucnosti, ovšem v budoucnosti spíše vzdálené, tu budou hnutí, v nichž se budou stále méně zdůrazňovat požadavky práva a stále více požadavky povinnosti. Lidé se pak budou více ptát: Jaké povinnosti mám coby žena, coby muž na tomto místě? Epochu požadavku práva tak vystřídá epocha požadavku povinnosti.

Právo a povinnost zasahují do našeho života jako polární protiklady, jako polarity. Můžeme ovšem říci: Jestliže člověk svou duší pohlíží k povinnosti, pohlíží vlastně ze sebe ven. - Velkolepě to vyjádřil Kant⁸, když před nás povinnost postavil jako vznešenou bohyni, k níž člověk vzhlíží: „Povinnosti! ty vznešené, velké jméno, které v sobě nezahrnuješ nic, co se líbí, nic, co by se vlichocovalo, nýbrž žádáš podrobení...“ - Člověk vidí povinnost jakoby zářit k nám z oblastí duchovního světa. Nábožensky cítí povinnost jako impuls uložený bytostmi vyšších hierarchií. A když se člověk povinnosti podrobuje, vychází v cítění povinnosti ze sebe ven. A toto vystupování ven ze sebe, k němuž dochází při cítění povinnosti, je něco, co člověka vyvádí z jeho běžného Já [*Selbst*],

Ale veškeré vystupování z běžného Já, veškeré úsilí o zduchovnění by člověka přivedlo do situace, kdy by ztratil půdu pod nohama, pokud by se oddával jen této jedné tendenci, pokud by usiloval o vystoupení ven ze sebe. Ztratil by tíži, kdyby chtěl stále jen vystupovat ven ze sebe. Proto podrobuje-li se povinnosti, musí se pokoušet nalézt sám v sobě pomoc, která mu dá tíži. Krásně to vyjádřil Schiller, který pronesl, že nejkrásnější vztah k povinnosti má člověk tehdy, naučí-li se povinnost zároveň milovat.

Touto myšlenkou je vlastně řečeno mnohé. Když člověk mluví o tom, že se učí milovat povinnost, pak už se povinnosti pouze nepodrobuje, ale vystupuje ze sebe a bere si s sebou lásku, kterou jinak miluje jen sám sebe. Lásku, která žije v jeho těle a byla egoismem, bere s sebou ven a miluje povinnost. Dokud je sebeláskou, dotud je luciferskou silou. Když ale člověk tuto sebelásku vyjme ze sebe a miluje povinnost tak, jak miluje jinak jen sám sebe, pak vykupuje Lucifera, bere jej ven do oblastí povinnosti a činí z něj takřkajíc oprávněnou bytost v působení, v pocíťování impulsu povinnosti.

Jestliže to člověk naopak nedokáže, jestliže nedokáže lásku vynést ze sebe a poskytnout ji povinnosti, pak setrvává v pouhé sebelásce. Nedokáže-li povinnost milovat, pak se jí může jen podrobovat a jako člověk podrobující se povinnosti se stává jejím otrokem, usychá a tvrdne, chladne a střízliví, ačkoli je oddán povinnosti. Ahrimánsky tvrdne, třebaže se řídí povinností.

Vidíte, že povinnost stojí jaksí uprostřed. Jestliže se jí podrobujeme, ničí naši svobodu. Stáváme se otroky povinnosti, protože z jedné strany se k povinnosti blíží Ahriman se svými impulzy. Přineseme-li však povinnosti za oběť sami sebe, přineseme-li jí za oběť sílu sebelásky, přineseme-li jí luciferské teplo v podobě lásky k povinnosti, pak bude důsledkem, že pomocí rovnováhy mezi Luciferem a Ahrimánem nalezneme k povinnosti náležitý poměr. V morálním ohledu tedy sami vytváříme rovnováhu mezi Luciferem a Ahrimánem. Ahriman je venku v duchovnu a vysušuje nás povinností, jíž se musíme podrobovat tak, že nám bere svobodu. My mu však ze svého vlastního organismu přinášíme vstřícnou lásku, přinášíme mu vstřícnost sami sebe. Bojem mezi Luciferem a Ahrimánem si vytváříme správný poměr k povinnosti. V jistém ohledu jsme tak i Luciferovými vykupiteli. Jestliže začínáme milovat své povinnosti, pak nastává moment, kdy přispíváme k vykoupění luciferských mocností, kdy luciferské mocnosti, které jsou v nás jinak zakleté k sebelásce, vyvádíme z nás samých k boji s Ahrimánem. Tím Lucifera zakletého v sebelásce vykupujeme; vysvobozujeme ho, učíme-li se milovat svou povinnost.

Schiller si ve svých *Listech o estetické výchově člověka* položil stejnou otázku: Jak se od zotročení povinností dostat k lásce k povinnosti? Nepoužíval ovšem výrazy „Lucifer“ a „Ahriman“, protože věc nemyslel kosmicky. Schillerovy nádherné *Listy o estetické výchově člověka* lze však bezprostředně přeložit do duchovní vědy. U práva je tomu tak, že právo, uplatňujeme-li ho, se ihned ukazuje spjaté s Luciferem. Své právo se člověk nemusí učit milovat - on ho miluje a je zcela přirozené, že miluje své právo. Existuje přirozené spojení mezi Luciferem a právem v citu, v citění práva. A všude, kde jsou uplatňována práva, se Lucifer spoluúčastní. Někdy je i navenek velmi zřetelně vidět, jak se při propagování toho či onoho práva silně spoluúčastní Luciferova moc.

Zde se jedná o to, abychom vůči právu dospěli k opaku, abychom jaksí přivolali Ahrimána a vytvořili tím protipól Luciferovi, který je s právem tak jako tak spojen. A toho můžeme dosáhnout protipólem lásky. Láska je vnitřní oheň; jejím protipólem je vyrovnanost*, přijímání toho, co nás potkává v karmě světa; chápání toho, co se děje ve světě, chápavá vyrovnanost. Jakmile ke svým právům přistupujeme s chápavou vyrovnaností, přivoláváme zvenčí do svého nitra Ahrimána. Zde to lze jenom obtížně poznat. Vysvobozujeme ho z jeho pouze vnějšího bytí, povoláváme ho do svého nitra, hřejeme ho láskou, která je tak jako tak s právem spjatá. Vyrovnanost má v sobě Ahrimánův chlad. V chápání toho, co je ve světě, spojujeme s chladem nacházejícím se venku ve světě svou chápavou hřejivou láskou. Vysvobozujeme Ahrimána, přistupujeme-li s pochopením k tomu, co se slulo, nedomáháme-li se jen ze své sebelásky práva, nýbrž chápeme-li, co se ve světě stalo.

To je ten věčný boj mezi Luciferem a Ahrimánem ve světě. Člověk se na jedné straně konzervativně učí chápat poměry - učí se chápat poměry, jak nastaly z kosmické, karmické nutnosti. To je jedna stránka. Druhou stránkou je to, že v hrudi cítíme naléhání, abychom stále dávali prostor tomu novému: revoluční proud. V revolučním proudu žije Lucifer. V konzervativním proudu žije Ahriman. A člověk žije mezi těmito dvěma polárními protiklady, spočívá-li ve svém právním životě.

Vidíme tedy, že i právo a povinnost představují rovnovážnou polohu mezi Luciferem a Ahrimánem. Jak se takové věci jako lidské fyzické, éter- né a astrální tělo ukazují v životě, jak se v životě ukazuje povinnost a právo, jak si tyto věci vůbec ve světě stojí, to poznáme jen tehdy, poznáme-li vzájemné působení duchovních mocností, především pak těch duchovních mocností, jež způsobují rovnovážnou polohu.

Jako můžeme na to, co tu již je, nahlížet z hlediska duchovních sil působících rovnováhu, začleňuje se do světa polárních protikladů i to, co činíme ve svém morálním životě. I celá morálka, etika, mravní život se svými póly povinnosti a práva jsou srozumitelné teprve tehdy, vezmeme-li v úvahu vyzářování vstupující do nás z Ahrimána a Lucifera. Stejně tak historický, dějinný život lidí se odehrává tak, že se revolučně-válečná, to znamená luciferská hnutí střídají s hnutími konzervativně-mírovými, to znamená ahrimanskými. I on se nám opět ukazuje jako rovnovážný stav mezi luciferským a ahrimanským působením. Světu nemůžeme porozumět jinak, než když ho poznáváme takto v jeho protikladech. Co před nás předstupuje venku ve světě, ukazuje se nám v protikladech a je skutečně dualistické. A v tomto ohledu je manicheismus¹², správně chápaný manicheismus, který je dualistický, zcela oprávněný. Jak je tento manicheismus zcela oprávněný i v rámci spirituálního monismu, o tom ještě budeme mít při různých příležitostech možnost mluvit.

Oč mi jde v těchto přednáškách, je ukázat vám, že svět je výsledkem rovnovážných působení. A tento výsledek rovnovážných působení se vyslovuje zvláště také v uměleckém životě. Z tohoto hlediska se někdy později budeme blíže zabývat uměními a jejich vývojem ve světě a také podílem různých duchovních mocností na tomto vývoji uměleckého života lidstva.

Dornach, 22. listopadu 1914